

Mary Shelleyová (1797 – 1851): Frankenstein (1818)

V samém závěru 18. století si osmadvacetiletý Angličan Robert Walton pronajal námořní loď s posádkou a vydal se s ní přes ruské přístavy do Severního ledového oceánu na průzkumnou výpravu s cílem objevit v tomto kraji mrazivého moře a ledových ker novou plavební cestu do Ameriky. O své cestě posílá průběžně dopisy své sestře. Jednoho dne posádka lodi zachrání trosečníka na kře. Vyčerpaný muž se na lodi během její pokračující plavby zotaví, sprátelí se s Waltonem a po částech mu vypráví dramatický příběh svého předchozího života.

Jmenuje se Viktor Frankenstein a je to Švýcar z Ženevy. Vyrůstal v početné rodině, v níž žila i jeho vrstevnice, osvojená schovanka Alžběta, s níž si rozuměl natolik, že všichni – i umírající matka – je oba viděli jako budoucí manželský pár. Viktor však studijně tíhl k přírodním vědám, takže v sedmnácti letech je odešel studovat na univerzitu do německého Ingolstadtu. Tam se setkal s profesory, kteří sice byli podivínští, ale vzbudili v něm nakonec touhu stvořit umělého člověka.

Kapitola 4

(...) Jedním z problémů, které obzvláště zaujaly mou pozornost, bylo uspořádání lidského těla a živých tvorů vůbec. Často jsem se ptával sám sebe, odkud vlastně pramení podstata života. Byla to smělá otázka a odpověď na ni byla odjakživa považována za záhadu. Jenže člověk stejně stojí na hranici poznání tolika věcí a hloubku jeho pohledu zdržuje často pouze zbabělost nebo nepozornost. Zabýval jsem se v duchu těmito problémy a rozhodl se proto, že se budu ještě podrobněji věnovat těm odvětvím přírodních věd, která souvisejí s fyziologií. Kdyby mě nebyla hnala téměř nadpřirozená touha po věděni, bylo by mi vysilující napětí mých pokusů připadalo téměř nesnesitelné. Chceme-li zkoumat příčiny života, musíme se nejprve zabývat faktem smrti. Studoval jsem proto anatomii, to však bylo málo. Bylo třeba, abych také sledoval přirozený rozklad a zkázu lidského těla. (...) Nyní jsem si vzal za úkol zkoumat příčiny a postup tohoto rozkladu a byl jsem nucen trávit dny a noci v hrobkách a márnících. Musil jsem zaměřit pozornost na všechny ty jevy, které jsou pro zjemnělého člověka téměř nesnesitelné. Sledoval jsem, jak je dokonalé lidské tělo ničeno a pustošeno. Díval jsem se, jak kvetoucí jas života je vystřídán zkázou smrti. Viděl jsem, jak červ dědí zázraky oka i mozku. Podrobně jsem zkoumal a rozebíral všechny podrobnosti procesu vyjádřeného změnou života v smrt a smrti v život, když tu náhle mi uprostřed této temnoty zazářilo jasné světlo – světlo tak skvělé a zázračné, a přece tak prosté. Zmocnilo se mě opojení pro nesmírné možnosti, které můj objev umožňoval, a zároveň jsem byl udiven, že ze všech učenců, kteří svá bádání zaměřili stejným směrem, bylo pouze mně určeno objevit toto překvapující tajemství.

Uvědomte si, že nelíčím vidiny sílence. To, co nyní tvrdím, je právě tak pravdivé, jako že slunce září na obloze. Snad to byl zázrak, ale k objevu jsem docházel ve sledu zcela pravděpodobných a od sebe rozlišitelných fází. Po nocích a dnech neuvěřitelné námahy a únavy se mi podařilo odhalit vznik života, a co víc, dosáhl jsem sám schopnosti vdechnout život neživé hmotě.

Údiv, který jsem zpočátku při svém objevu pocítil, brzy ustoupil radosti a nadšení. (...) To, co bylo cílem a touhou nejmoudřejších mužů od doby stvoření světa, bylo nyní v mých rukou. (...)

S takovými pocity jsem přistoupil k vytváření lidského tvora. Protože by malé rozměry některé části lidského těla značně zpomalily práci, rozhodlo jsem se na rozdíl od původního předsevzetí vytvořit tvora mohutné postavy, asi tři metry vysokého a přiměřeně rozložitého. Po mnoha měsících, strávených úspěšným opatřováním a upravováním potřebného materiálu, jsem zahájil práci. (...)

Měsíc svítil na mou noční práci a já jsem s neutuchající a bezdechou dychtivostí pronikal do nejtemnějších skrýší přírody. Dokáže někdo pochopit hrůzu mého tajemného počínání, když jsem se lopotil ve vlhku znesvěcených hrobů nebo trýznil živé zvíře, abych oživil neživou hmotu? (...) Sbíral jsem v márnících kosti a rouhačskými prsty jsem porušoval ohromující tajemství lidské kostry. Dílnu pro svou nečistou práci jsem si zařídil v osamělé komoře, či spíše v jakési cele na

půdě domu, oddělené od všech ostatních bytů pavlačí a schodištěm. Při své piplavé práci jsem musel také velmi namáhat zrak. Značnou část materiálu jsem bral z pitevny a jatek a často jsem se od svého hnusného konání odvracel s odporem. Jenže hnán neustále vzrůstající žádostivostí jsem nakonec přece jen dospěl téměř ke konci svého snažení. (...)

Kapitola 5

Jedné smutné listopadové noci jsem se dožil dokončení svých snah. S úzkostí, která téměř hraničila s agónií, naskládal jsem kolem sebe životodárné přístroje, abych mohl vdechnout jiskru života do neživé hmoty, která mi ležela u nohou. Byla jedna hodina po půlnoci, déšť bubnoval neutěšeně do oken a svíčka již dohořivala, když za posledního záblesku světla jsem spatřil, jak můj výtvar otevřel matně žluté oko. Jeho dech byl těžký a údy se mu křečovitě zmítaly.

Jak mám vylíčit své pocity při této úděsné události nebo jak popsat stvůru, kterou jsem s tak nesmírnými strážněmi a obtížemi vytvořil? Údy byly souměrné a rysy v obličeji jsem vybral tak, aby byly krásné. Krásné! Bože můj! Žlutá kůže sotva skryla soustavu svalů a žil, vlasy byly leskle černé, rozevláté, zuby bělostné jako perly, jenže tento lesk tvořil tím strašnější kontrast s vodovými očima, které měly téměř stejnou barvu jako špinavě bílé oční důlky, v nichž byly zasazeny, jako svrašťelá pokožka a úzké zatrpklé rty. (...)

Nadzdvihl záclony lůžka a jeho oči – mohou-li tak být nazývány – upíraly se na mě. Rozevřel rty, zamumlal několik neartikulovaných zvuků a tváře mu zkřivil úšklebek. Snad promluvil, já ho však neslyšel. Napřáhl ruku, zřejmě aby mě zadržel, ale já jsem vyskočil, seběhl dolů po schodech a utekl na dvůr v domě, kde jsem bydlil. Tam jsem nanejvýš rozčilen a pln úzkosti prochodil celou noc a pozorně naslouchal sebemenšímu zvuku, který by mě mohl varovat před příchodem onoho d'ábelského tvora, jemuž jsem tak neblaze věnoval život. (...)

Procházel jsem ulicemi, aniž jsem jasně věděl, kde jsem nebo co dělám. Srdce, nemocné strachem, mi bušilo a já spěchal dál nejistým krokem a neodvažoval se ohlédnout.

Netvor opustí laboratoř a zmizí neznámo kam. Viktor Frankenstein se postupně zotavuje z předchozího vyčerpání a obnoví korespondenční styk s otcem a Alžbětou. Svůj úděsný objev si však nechává pro sebe.

Kapitola 7

Po návratu jsem našel dopis od otce:

„Milý Viktore,

jistě netrpělivě čekáš na dopis, který Ti určí datum návratu domů. Byl jsem nejprve v pokušení napsat Ti pouze několik řádek a uvést jenom den, kdy bych Tě chtěl očekávat. Byla by to ovšem krutá laskavost a neodvážím se ji učinit. Vždyť jaké by bylo Tvé překvapení; očekáváš šťastné a radostné přivítání, a setkáš se se slzami a zármutkem. (...)

Vilém je mrtev! To sladké dítě, jehož úsměv těšil a zahříval mé srdce, které bylo tak srdečné a tak veselé! Viktore, byl zavražděn! (...)

Minulý čtvrtek (7. května) jsme šli všichni, já, Tvá sestřenka a tvoji bratři, na procházku do Plainpalais. Podvečer byl teplý a jasný a zůstali jsme tam déle než jindy. Když jsem pomyslel na návrat, stmívalo se už, a Vilém a Arnošt, kteří kráčeli před námi, nebyli k nalezení. Sedli jsme si proto na lavičku, abychom počkali, až se vrátí. Za chvíli přiběhl Arnošt a zeptal se, zda jsme

neviděli Viléma. Řekl, že si spolu hráli, Vilém odběhl, aby se schoval, ale Arnošt ho marně hledal. Potom na něj dlouho čekal, ale Vilém se nevrátil.

Jeho slova nás vyděsila a začali jsme malého hledat, dokud nenastala tma a Alžběta nevyslovila názor, že se snad vrátil domů. Doma však nebyl. Opět jsme se vrátili, tentokrát s lucernami. Neměl jsem totiž klid při pomyslení, že můj zlatý chlapeček zabloudil a je vystaven chladu a rose noci. Také Alžběta se o něj nesmírně bála. Asi v pět hodin ráno jsem objevil svého hezkého chlapečka, kterého jsem ještě večer viděl kvetoucího zdravím, ležícího na trávě, zsinaleho a bez hnutí. Na jeho krku byly stopy vrahových prstů. (...)“

Jak už asi tušíme, vrahem byl netvor stvořený Frankensteinem. Tajemným způsobem dokázal překonávat i značné vzdálenosti a vyhledávat svého tvůrce a jeho blízké.

Sledoval jsem bouři, tak krásnou, a přece tak strašnou, a přitom jsem pokračoval rychle dál v cestě. Náhle jsem zahlédl v šeru postavu, která se vyplížila ze skupiny stromů za mnou. Zarazil jsem se a upřeně se na ni zadíval: nemohl jsem se mýlit! Blesk ji ozářil a jasně mi ukázal podobu. Obrovská postava, znetvořené rysy, ohavnější, než by mohly být lidské, mi ihned prozradily, že je to onen netvor, onen hnusný démon, jemuž jsem dal život. Co tu dělá? Je snad on (zachvěl jsem se při této myšlence) vrahem mého bratra? Sotva mi tato představa prolétla myslí, nabyl jsem přesvědčení o její pravdivosti. (...)

Násilně usmrcení lidé začnou ve Frankensteinově okolí přibývat. Frankenstein se při jedné výpravě ve švýcarských horách znovu setká s netvorem. Ten jej překvapí svou schopností plynulé řeči a vypoví mu svůj příběh. Vyzná se z marných pokusů sblížit se s lidmi, při nichž se naučil mluvit, ale navzdory svému úsilí zůstal uvržen ve své kruté samotě. Kvůli ní se tedy začal mstít lidem obecně a svému tvůrci obzvlášť. Nakonec požádá Frankensteina o stvoření ženy.

Kapitola 17

„(...) To, co od tebe chci, je rozumné a umírněné – žádám od tebe tvora druhého pohlaví, ale stejně odporného, jako jsem já. Náhrada je to malá, ale víc žádat nemohu a spokojím se s ní. Pravda, budeme stvůry odříznuté od celého světa, ale tím hlubší bude naše společenství. (...)“

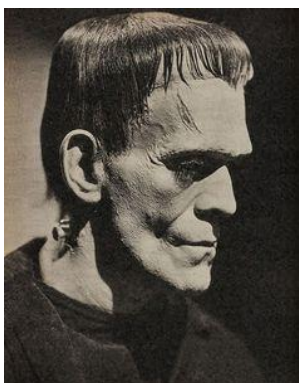
Frankenstein, záhy zcela zaujatý přípravami na svou svatbu s Alžbětou, začne po jistém váhání vytvářet netvorovu ženu. Ale pak si uvědomí, že svazek obou obrovitých zrud by vedl ke vzniku jim podobných úděsných dětí. Když uprostřed jedné noci vzhledne Frankenstein od své práce, za oknem své laboratoře spatří zírajícího netvora. Rozechvělý vztekem zničí Frankenstein své nové, ještě nedokončené dílo a netvor za oknem se zoufalým výkřikem zmizí.

Kapitola 20

(...) Náhle jsem zaslechl v chodbě zvuk kroků, dveře se otevřely a netvor, jehož příchodu jsem se obával, vešel. Zavřel dveře, přistoupil ke mně a tiše pravil:

„Zničil jsi dílo, které jsi počal, co máš v úmyslu? Odvažuješ se porušit daný slib? Snášel jsem útrapy a nouzi, odešel jsem ze Švýcarska s tebou, putoval jsem po březích Rýna, mezi jeho zelenými ostrůvky, a přelézal vrcholky jeho hor. Mnoho měsíců jsem pobýval ve vřesovištích Anglie a v pustinách Skotska. Snášel jsem neuvěřitelnou únavu, zimu a hlad – a ty se odvažuješ zničit mou naději?“

„Odejdi! Zrušil jsem svůj slib, nikdy už nestvořím tvora podobného tobě, stejně znetvořeného a zlého!“

„Snažil jsem se přesvědčit tě po dobrém, ale nezasloužíš si mé shovívavosti! Nezapomeň, že jsem silný a mohu ti tak ublížit, že budeš nenávidět i denní světlo. Stvořil jsi mě, ale já jsem tvůj pán – uposlechni!“

„Hodina mé nerozhodnosti přešla a přichází doba tvé moci. Tvé výhrůžky mě nemohou donutit vykonat zhoubné dílo, naopak, utvrzují mě v přesvědčení, že ti nesmím vytvořit společníka v konání zla. Mám snad chladnokrevně poslat na svět dalšího netvora, jehož jediným potěšením bude smrt a zkáza? Odejdi! Jsem neoblomný a tvá slova jen ještě více jítí mou nenávist!“

Netvor četl v mé tváři neodvolatelné rozhodnutí a v bezmocné zlobě skřípal zuby: „Má snad každý muž najít pro sebe ženu, každé zvíře svou družku, a jen já mám zůstat sám? Kdykoli jsem k někomu projevil náklonnost, opětoval mi ji odporem a nevráživostí. Človče! Můžeš mě nenávidět, ale měj se na pozoru! Tvůj čas uplyne v hrůze a utrpení a brzy dopadne úder, který tě navždy zbaví štěstí! Máš snad ty být šťasten, a já se mám svíjet v hluboké ubohosti? Můžeš zničit mé ostatní vášně, ale pomsta mi zůstane, pomsta od nynějška cennější než světlo nebo jídlo! Snad zemřu, ale napřed budeš ty, můj tyran a trýznitel, proklínat slunce, zářící nad tvým utrpením! Měj se na pozoru, neznám strach, a proto jsem silný! Budu tě sledovat lstivě jako had, abych tě v pravou chvíli uštknul. Človče, křivdu, kterou jsi spáchal, odpykáš!“

„Přestaň, netvore, a neotravuj ovzduší svými hrozbami! Oznámil jsem ti své rozhodnutí a nejsem natolik zbabělý, abych ustoupil před slovy. Odejdi, jsem nesmiřitelný!“

„Dobrá, půjdu, ale pamatuj si: o tvé svatební noci budu s tebou!“ (...)

Mary Shelleyová, Frankenstein, Praha 1966, s. 5 – 112. Přeložil Tomáš Korbař.

Poznámky a vysvětlivky:

Frankenstein [fræŋkənstain], ale v českém prostředí populárně a vhodněji [frankenštajn]; **fyzologie** – věda o životních dějích v organismu; **Ingolstadt** [ingolštat] – město v jižním Německu na Dunaji; **Plainpalais** [plenpale] – švýcarská obec poblíž Ženevy; **Robert Walton** [robət wo:ltən].

Mary Shelleyová: Frankenstein: poznámky k interpretaci

Frankenstein Mary Shelleyové je jednou z nejproslulejších knih **literárního romantismu** a zároveň **zakladatelským dílem žánru science fiction**. Původně anglický název tohoto žánru bývá do češtiny tradičně překládán jako **vědeckofantastická literatura**. Jde ovšem o nepřesnost: pojem *fiction* v angličtině znamená obecně jakoukoli *beletrii*, a fantazii či fantastiku sám o sobě nijak neakcentuje. Výraz *science fiction* by se tedy měl překládat spíše souslovím *vědecký román (vědecká povídka)*.

Mary Shelleyová se ve Frankensteinovi nechala **inspirovat** preromantickým žánrem **gotického románu**, drsnou krásou **Švýcarska** a tematikou **prométheovského hrdiny** bouřícího se proti zdánlivě nepřekonatelným limitům lidské bytosti (román Frankenstein vzniká souběžně s básnickým dramatem *Odpoutaný Prométheus* Percyho Shelleyho); rámcový příběh z Arktidy je mj. aluzí na **Coleridgovu Píseň o starém námořníkovi** a v tragickém románovém osudu malého Viléma bývá spatřována ozvěna smrti stejnojmenného tříletého **Maryina synka**.

Romantismus je ve Frankensteinovi masivně přítomen – nejen v celkovém vyznění, ale také v jednotlivých motivech. Ovšem romantické jsou především hlavní **charaktery**. Viktor **Frankenstein** tvoří v osamění, puzen nezvladatelnou vášní prolomit dosavadní hranice poznání a svatokrádežně – opravdu **prométheovsky** – proniknout k tajemství stvořeného života (*rouhačskými prsty jsem porušoval ohromující tajemství lidské kostry*). Prožívá těžký **vnitřní zápas** sám se sebou, neboť volí mezi přínařizitostí k rodině i milované dívce a tvůrčí posedlostí (sama postava Alžběty

má povahu romantického ideálu čisté lásky). Shelleyová tu stvořila později hojně využívaný typ **šíleného vědce**, jenž dokazuje, že hlavní živnou půdou pro vznik SF žánru kupodivu nebyly technooptimistické nálady osvícenství, ale nespoutaný romantismus. Racionální tón v románu ovšem představuje trýznivá otázka **odpovědnosti jedince za svůj osudový čin**, jež nelze vzít zpět.

Druhým velkým romantickým charakterem je **netvor. Vržen do světa** za tristních okolností i podmínek, jež si sám nezvolil, se stává blížencem či předchůdcem postmoderních nálad dneška. Východiskem pro něj může být jen pokorné přijetí daných hranic vlastní svobody, ale to by neodpovídalo autorčinu rebelskému pohledu na svět.

Romantických motivů najdeme v knize řadu: počínaje odloučeným **prostředím** laboratoře (která je ovšem umístěna symbolicky ve výši, fakticky mezi nebem a zemí) a konče osudem malého Williama, který souzní s romantickým ideálem šťastného, ovšem již pominulého dětství.

Zatímco v mnoha textech světového romantismu hrdina bojuje proti necitelné a přízemní společnosti, ve Frankensteinovi se **klíčový konflikt** odehrává **mezi oběma romantickými postavami**. Ani jedna z nich ovšem **nedosáhne svého cíle**: Frankenstein nestvořil nového, lepšího člověka, ale zrůdu, a netvor se nedočká kýžené lidské lásky, ale zůstává ničitelem. **Marný**, až groteskní **únik** obou do mrazivé pustiny jen podtrhuje bezvýchodnost jejich osudu.